

ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΕΕ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ

ERA - Ακαδημία Ευρωπαϊκού Δικαίου
Μάρτιος 2024

Δρ Πάνος Καποτάς

Αναπληρωτής καθηγητής στο Δίκαιο της Ισότητας και των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων
Πανεπιστήμιο Πόρτσμουθ (Ηνωμένο Βασίλειο)

Funded by
the European Union

Περίγραμμα παρουσίασης

- Βασικά χαρακτηριστικά της νομοθεσίας της ΕΕ για την ισότητα
- Άμεσες διακρίσεις
- Έμμεσες διακρίσεις
- Παρενόχληση
- Σεξουαλική παρενόχληση
- Θυματοποίηση
- Διατομεακότητα / πολλαπλές διακρίσεις

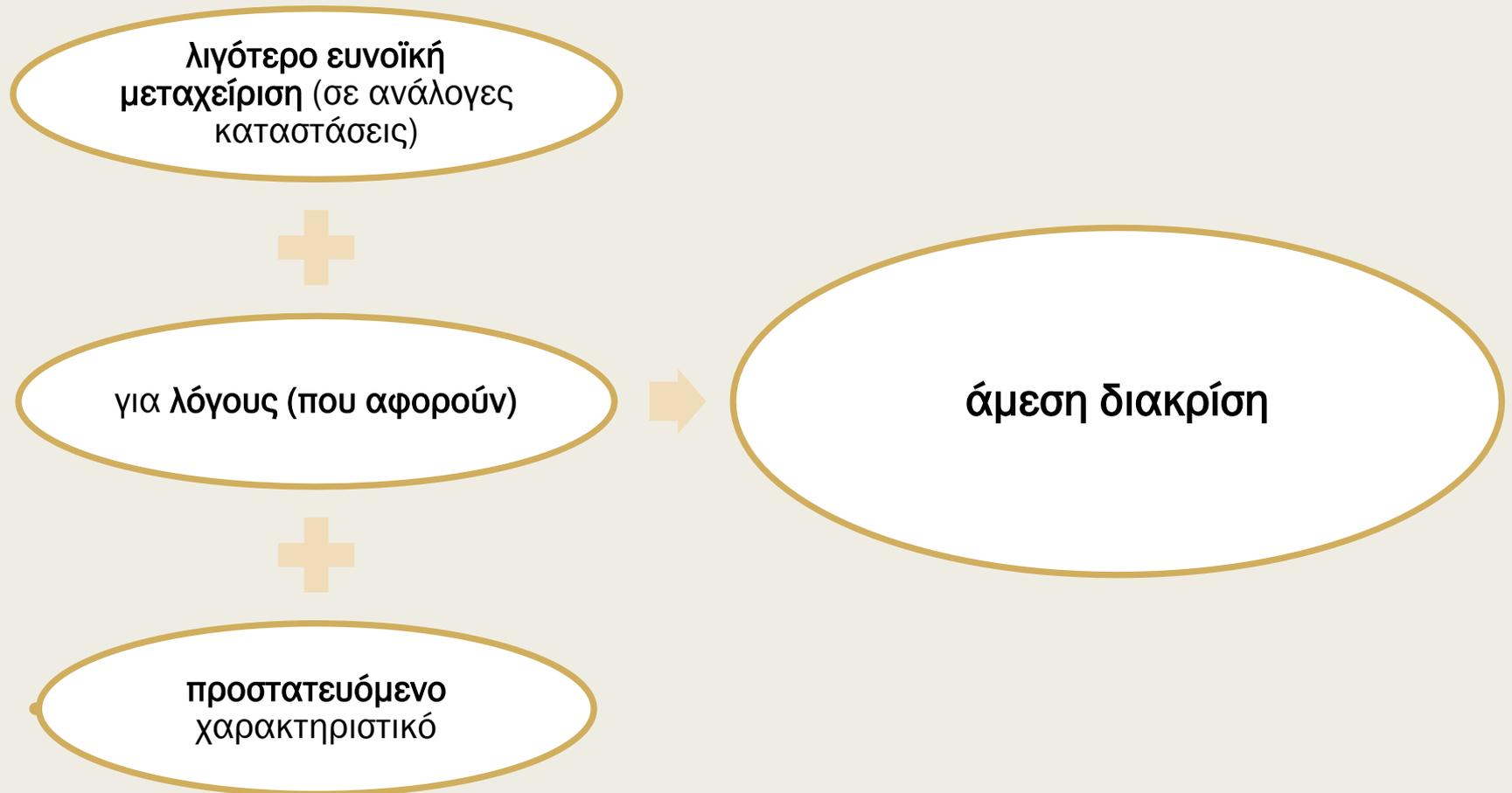
Δίκαιο ισότητας της ΕΕ: Βασικά χαρακτηριστικά

- Η νομοθεσία της ΕΕ για την ισότητα **απαγορεύει** τέσσερα είδη συμπεριφοράς:
  - Άμεσες διακρίσεις
  - Έμμεσες διακρίσεις
  - Παρενόχληση (συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής παρενόχλησης)
  - Θυματοποίηση
- Η νομοθεσία της ΕΕ για την ισότητα **προστατεύει** έναν αριθμό προσωπικών **χαρακτηριστικών** (λόγων), ο οποίος (αριθμός) είναι:
  - απροσδιόριστος -- Άρθρο 21 ΧΘΔΕΕ: " Κάθε διάκριση που βασίζεται σε **οποιοδήποτε** λόγο **όπως...** ".
  - συγκεκριμένος και περιορισμένος - βλέπε οδηγίες της ΕΕ για την ισότητα

Δίκαιο ισότητας της ΕΕ: Βασικά χαρακτηριστικά

- Κάθε οδηγία της ΕΕ για την ισότητα θα καθορίζει το δικό της πεδίο εφαρμογής *rationae materiae* και *rationae personae*.
- Οι βασικές έννοιες έχουν το ίδιο νόημα στα διάφορα νομοθετήματα (τόσο στο παράγωγο όσο και στο πρωτογενές δίκαιο).
- Οι κανόνες σχετικά με την (αντιστροφή του) βάρους απόδειξης εφαρμόζονται εξίσου σε όλες τις εθνικές δικαστικές διαδικασίες που αφορούν αξιώσεις που προκύπτουν σε σχέση με το δίκαιο της ΕΕ περί ισότητας.
- Οι οδηγίες της ΕΕ για την ισότητα (όπως όλες οι οδηγίες της ΕΕ) έχουν κάθετο αλλά όχι οριζόντιο άμεσο αποτέλεσμα.
  - Άμεσο αποτέλεσμα → μπορεί να γίνει άμεση επίκληση της διάταξης της οδηγίας ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου
  - Έμμεσο αποτέλεσμα → υποχρέωση αρμονικής ερμηνείας (από τα εθνικά δικαστήρια)
  - Ευθύνη του κράτους → υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης από το κράτος για παραβίαση δικαιωμάτων της ΕΕ

Βασικές έννοιες: Άμεσες διακρίσεις

Βασικές έννοιες: Άμεσες διακρίσεις

ΟΔΗΓΙΑ 2006/54/ΕΚ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ, άρθρο 2 παράγραφος 1 στοιχείο α

- "άμεση διάκριση": όταν ένα πρόσωπο υφίσταται, για λόγους φύλου, μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν που υφίσταται, υπέστη ή θα υφίστατο ένα άλλο πρόσωπο σε ανάλογη κατάσταση

Βασικές έννοιες: Άμεσες διακρίσεις

Λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση

- αμοιβή (υπόθεση 43/75 *Defrenne No 2*)
- πολιτικές, πρακτικές και παροχές που σχετίζονται με την εργασία (C-222/14 *Maistrellis*)
- άρνηση πρόσβασης σε αγαθό ή υπηρεσία (υπόθεση C-236/09 *Test Achats*)

Βασικές έννοιες: Άμεσες διακρίσεις

Λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση

- Λιγότερο ευνοϊκή = (διαφορετική + επιζήμια) μεταχείριση από εκείνη που επιφυλάσσεται σε άλλο πρόσωπο που αποτελεί **μέτρο σύγκρισης**
  - πρόσωπο χωρίς το προστατευόμενο χαρακτηριστικό σε κατάσταση ανάλογη με αυτή του αιτούντος
- Το πρόσωπο - μέτρο σύγκρισης μπορεί να είναι
  - σύγχρονο - " υφίσταται" (υπόθεση 109/88 Danfoss)
  - παρελθοντικό - " υπέστη" (υπόθεση 129/79 Macarthys Ltd κατά Wendy Smith)
  - υποθετικό - " θα υφίστατο" (υπόθεση C-136/95 Thibault)

Βασικές έννοιες: Άμεσες διακρίσεις

Λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση

- Οι συγκρίσιμες καταστάσεις πρέπει να είναι παρόμοιες, όχι πανομοιότυπες (C-147/08 *Römer*)
- Παραδείγματα:
  - γυναίκα εργαζόμενη αμείβεται λιγότερο από άνδρα συνάδελφό της για την ίδια εργασία (Υπόθεση 43/75 *Defrenne No 2*)
  - άτομα που αποτρέπονται από το να υποβάλουν αίτηση για εργασία λόγω φυλής/εθνικής καταγωγής (υπόθεση C-54/07 *Firma Feryn*)
- Σημείωση: η **δυσμενής** μεταχείριση (χωρίς μέτρο σύγκρισης) λόγω **εγκυμοσύνης** συνιστά άμεση διάκριση (C-177/88 *Dekker*)

Βασικές έννοιες: Άμεσες διακρίσεις

για λόγους (που αφορούν σε)

- Αιτιώδης σχέση μεταξύ μεταχείρισης και προστατευόμενου χαρακτηριστικού.
- Η πρόθεση ή το κίνητρο είναι άσχετα (C-77/88 *Dekker*)
- Η αιτιώδης συνάφεια υφίσταται επίσης:
  - Διακρίσεις λόγω σχέσης με άτομο που φέρει το προστατευόμενο χαρακτηριστικό (C-303/06 *Coleman*)
  - Εντολή προς διακριτική μεταχείριση (ΟΔΗΓΙΑ 2006/54/ΕΚ, άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο β)

Βασικές έννοιες: Άμεσες διακρίσεις

προστατευόμενο χαρακτηριστικό

- Κλειστός αριθμός προστατευόμενων χαρακτηριστικών.
- Το φύλο ερμηνεύεται ευρέως ώστε να περιλαμβάνει το βιολογικό (sex) και το κοινωνικό (gender) φύλο, συμπεριλαμβανομένης της ταυτότητας φύλου και της αλλαγής φύλου (αιτιολογική σκέψη 3, αναδιατυπωμένη οδηγία).
- Σημείωση: Η ιθαγένεια δεν αποτελεί προστατευόμενο χαρακτηριστικό για τους σκοπούς της νομοθεσίας της ΕΕ περί ισότητας.

Βασικές έννοιες: Άμεσες διακρίσεις

ΕΞΑΙΡΕΣΕΙΣ

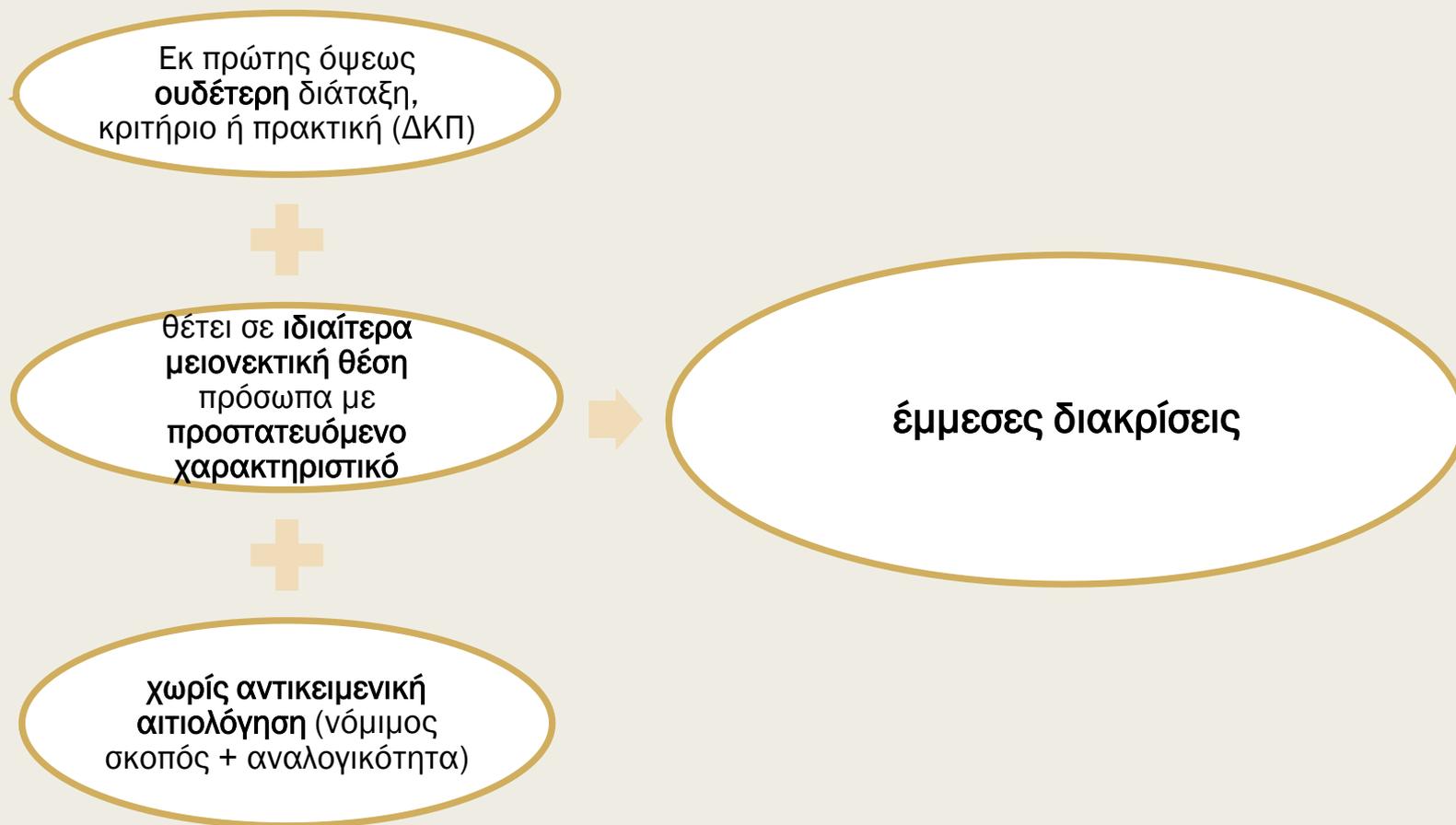
- Πραγματικές και καθοριστικές επαγγελματικές προϋποθέσεις (ΠΚΕΠ) (ΟΔΗΓΙΑ 2006/54/ΕΚ, άρθρο 14 παράγραφος 2)
- Αποκλεισμός των μελών του ενός φύλου από συγκεκριμένη θέση, ρόλο ή επάγγελμα, εφόσον δικαιολογείται αντικειμενικά (υπόθεση C-222/84 *Johnston*)
- Οι ΠΚΕΠ πρέπει να ερμηνεύονται στενά και δεν μπορούν να περιλαμβάνουν υποκειμενικές εκτιμήσεις (υπόθεση C-188/15 *Bougnaoui*)
- Η αξιολόγηση του τι είναι νόμιμη ΠΚΕΠ (υπό το πρίσμα της αναλογικότητας) μπορεί να μεταβάλλεται με την πάροδο του χρόνου, σε σχέση με τις μεταβαλλόμενες κοινωνικές συνθήκες.
  - Αποκλεισμός των γυναικών από ορισμένες στρατιωτικές μονάδες των Βασιλικών Πεζοναυτών (C-273/97 *Sirdar*)

Βασικές έννοιες: Άμεσες διακρίσεις

ΕΞΑΙΡΕΣΕΙΣ

- Θετική δράση (άρθρο 157 παράγραφος 4 της ΣΛΕΕ- ΟΔΗΓΙΑ 2006/54/ΕΚ, άρθρο 3 κλπ.)
- Προτεραιότητα των μελών του υποεκπροσωπούμενου φύλου στις προαγωγές, με ρήτρα διάσωσης (C-158/97 *Badeck*)
- Δεν επιτρέπεται εάν ενισχύει στερεότυπα
  - Δεν επιτρέπεται άδεια θηλασμού μόνο για εργαζόμενες μητέρες (C-104/09 *Roca Álvarez*)

Βασικές έννοιες: Έμμεσες διακρίσεις

Βασικές έννοιες: Έμμεσες διακρίσεις

προφανώς ουδέτερη ΔΚΠ

- Ίδια μεταχείριση, διαφορετικό αποτέλεσμα.
- Η ΔΚΠ ισχύει γενικώς χωρίς καμία αναφορά σε προστατευόμενο χαρακτηριστικό
- Παράδειγμα - εργαζόμενοι πλήρους και μερικής απασχόλησης
  - Η εθνική νομοθεσία που απαιτεί από τους εργαζόμενους με μερική απασχόληση αναλογικά μεγαλύτερη περίοδο εισφορών σε σχέση με τους εργαζόμενους με πλήρη απασχόληση, προκειμένου οι πρώτοι να δικαιούνται ανταποδοτική σύνταξη γήρατος, συνιστά έμμεση διάκριση (C-385/11) *Elbal Moreno*)

Βασικές έννοιες: Έμμεσες διακρίσεις

ιδιαίτερο μειονέκτημα για πρόσωπα με προστατευόμενο χαρακτηριστικό

- Βαθμός αντιξοότητας ή ποσοστό των μελών της ομάδας με προστατευόμενο χαρακτηριστικό που επηρεάζονται αρνητικά από τη φαινομενικά ουδέτερη ΔΚΠ
  - C-167/97 *Seymour-Smith*, παράγραφος 61: "[ιδιαίτερο μειονέκτημα θα μπορούσε επίσης να υπάρχει] εάν τα στατιστικά στοιχεία αποκάλυπταν μια μικρότερη αλλά επίμονη και σχετικά σταθερή ανισότητα για μεγάλο χρονικό διάστημα μεταξύ ανδρών και γυναικών".
  - C-123/10 *Brachner*, παράγραφοι 62-63: "[...] το 75% των ανδρών συνταξιούχων μπορούσε να επωφεληθεί από την έκτακτη αύξηση των συντάξεων, ενώ αυτό συνέβαινε μόνο για το 43% των γυναικών συνταξιούχων. Μια τέτοια διαφορά είναι αρκετά μεγάλη ώστε [...] να θέτει σε μειονεκτική θέση ένα σημαντικά μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών συνταξιούχων σε σχέση με τους άνδρες συνταξιούχους".
- C-83/14 *CHEZ* → έμμεση διάκριση λόγω σχέσης με πρόσωπο που φέρει προστατευόμενο χαρακτηριστικό

Βασικές έννοιες: Έμμεσες διακρίσεις

χωρίς αντικειμενική αιτιολόγηση

- Το ΔΕΕ θα καθορίσει τη νομιμότητα του στόχου, αλλά θα αφήσει την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας (καταλληλότητα και αναγκαιότητα) στα εθνικά δικαστήρια (υπόθεση 170/84 *Bilka-Kaufhaus*)
- Παραδείγματα
  - *Bilka-Kaufhaus* (υπόθεση 170/84) → αποθάρρυνση της μερικής απασχόλησης
  - *Enderby* (C-127/92) → δυνάμεις της αγοράς που καθορίζουν τα επίπεδα αμοιβής
  - *Danfoss* (υπόθεση 109/88) → αρχαιότητα στην υπηρεσία ως κριτήριο για τον καθορισμό των αποδοχών
  - *Schnorbus* (C-79/99) → αντιστάθμιση της καθυστέρησης στη σταδιοδρομία των ανδρών λόγω της υποχρεωτικής στρατιωτικής θητείας
  - *Kirsammer-Hack* (C-189/91) → ειδικό οικονομικό μέτρο στήριξης των μικρομεσαίων επιχειρήσεων

Βασικές έννοιες: Παρενόχληση

Βασικές έννοιες: Παρενόχληση

ανεπιθύμητη συμπεριφορά

ΟΔΗΓΙΑ 2006/54/ΕΚ, άρθρο 2, στοιχείο γ κλπ.

- Υποκειμενική δικανική ερμηνεία (με γνώμονα την αντίληψη του θύματος)
- Δεν απαιτείται μέτρο σύγκρισης (σε αντίθεση με τις άμεσες διακρίσεις)
- Δεν απαιτείται σύγκριση (σε αντίθεση με τις έμμεσες διακρίσεις).

Βασικές έννοιες: Παρενόχληση

που σχετίζονται με προστατευόμενο χαρακτηριστικό

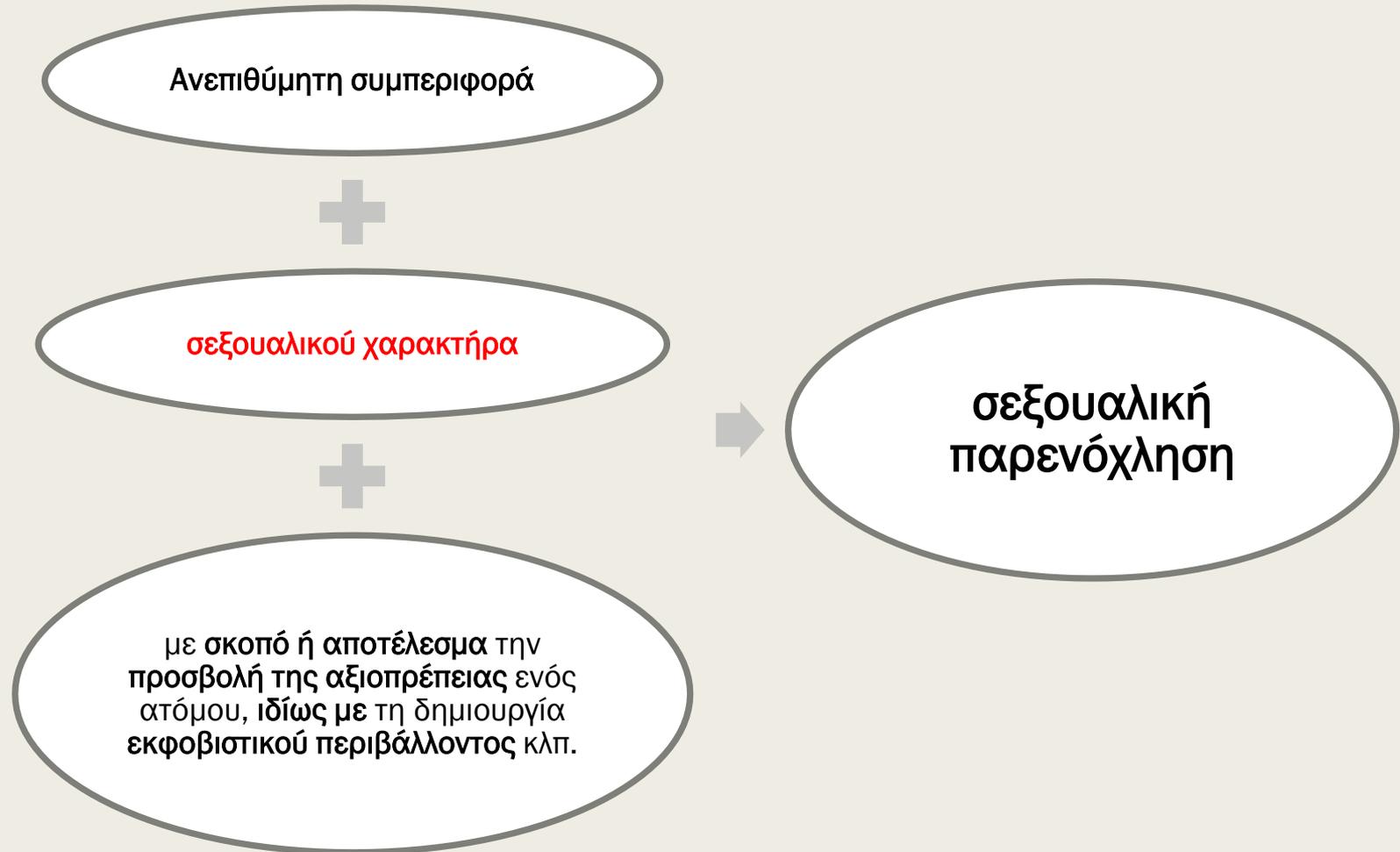
- Παραδείγματα
  - εκφοβισμός
  - υποτιμητικά σχόλια
  - χρήση στερεοτύπων
- Παρενόχληση λόγω σχέσης με πρόσωπο που φέρει προστατευόμενο χαρακτηριστικό (Υπόθεση C-303/06 *Coleman*)

Βασικές έννοιες: Παρενόχληση

με σκοπό ή αποτέλεσμα την παραβίαση της αξιοπρέπειας και τη δημιουργία εκφοβιστικού περιβάλλοντος κλπ

- **Σκοπός ή αποτέλεσμα** → διάζευξη, όχι σύζευξη (όποιο από τα δύο αποτελεί ικανή αλλά όχι αναγκαία συνθήκη)
  - Η πρόθεση του παρενοχλούντος μπορεί να είναι σχετική (επαρκής συνθήκη)
- **Παραβίαση της αξιοπρέπειας και δημιουργία εκφοβιστικού κλπ περιβάλλοντος** → συζευκτική σχέση (κάθε μία είναι αναγκαία αλλά όχι ικανή συνθήκη)
- **Σημείωση:** Η νομοθεσία της ΕΕ για την ισότητα ορίζει **ελάχιστα** επίπεδα προστασίας.
- Η παρενόχληση δεν μπορεί να δικαιολογηθεί αντικειμενικά.

Βασικές έννοιες: Σεξουαλική παρενόχληση

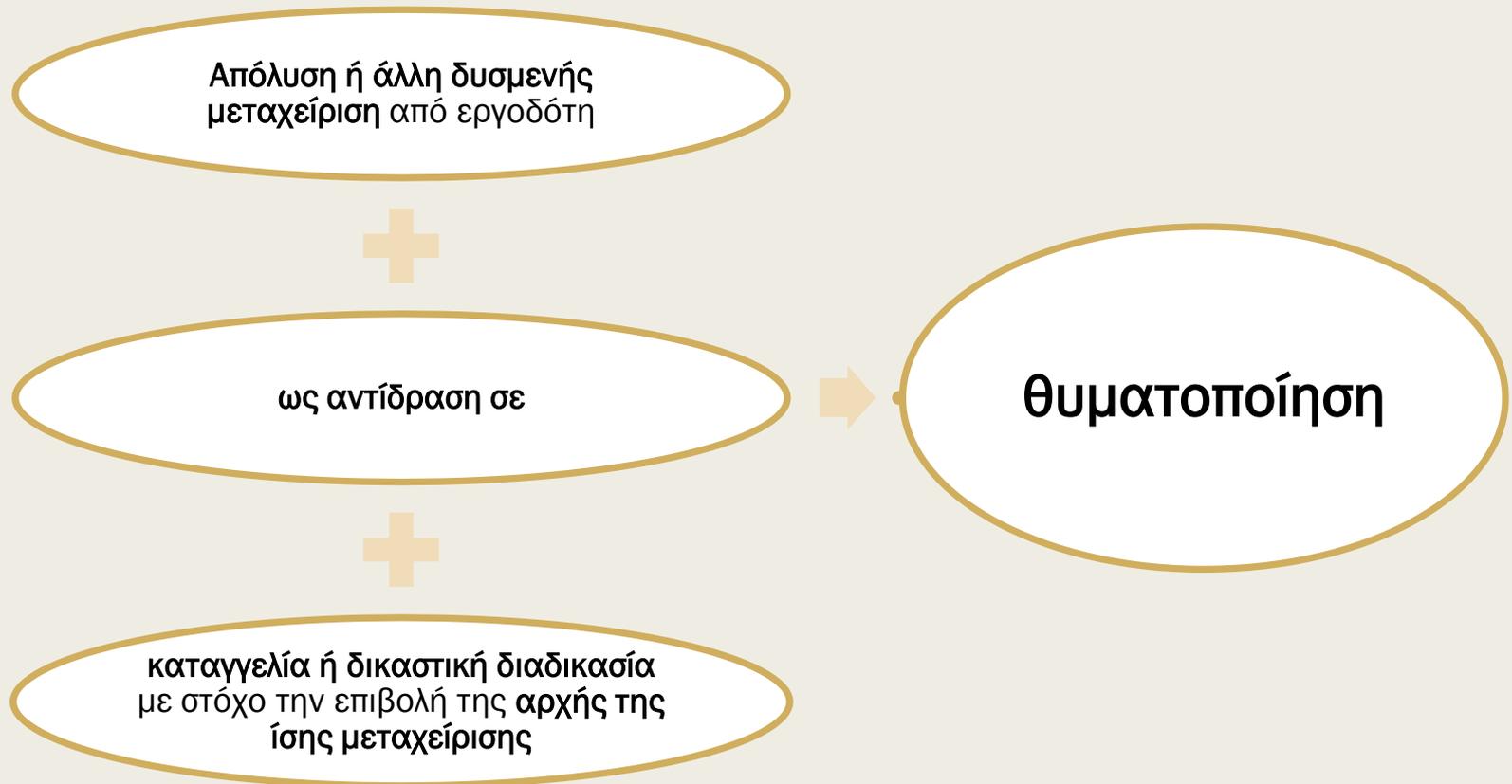
Βασικές έννοιες: Σεξουαλική παρενόχληση

ΟΔΗΓΙΑ 2006/54/ΕΚ, άρθρο 2 στοιχείο δ.

Σεξουαλική παρενόχληση υφίσταται "όταν εκδηλώνεται οποιαδήποτε μορφή ανεπιθύμητης λεκτικής, μη λεκτικής ή σωματικής συμπεριφοράς **σεξουαλικού χαρακτήρα**, με σκοπό ή **αποτέλεσμα** την προσβολή της αξιοπρέπειας ενός ατόμου, ιδίως με τη δημιουργία εκφοβιστικού, εχθρικού, εξευτελιστικού, ταπεινωτικού ή επιθετικού περιβάλλοντος".

- Η σεξουαλική παρενόχληση δεν μπορεί να δικαιολογηθεί αντικειμενικά.

Βασικές έννοιες: Προστασία έναντι αντιποίνων

Βασικές έννοιες: Προστασία έναντι αντιστοιχών

Άρθρο 24, Οδηγία 2006/54/ΕΕ

απόλυση ή άλλη δυσμενής μεταχείριση από εργοδότη

- Η ανεπιθύμητη μεταχείριση είναι επαρκής → δεν απαιτείται μέτρο σύγκρισης
- Η Οδηγία 2006/54/ΕΕ προσδιορίζει ρητά την απόλυση ως μια μορφή δυσμενούς μεταχείρισης.
- Ευρεία ερμηνεία
  - άρνηση εργοδότη να παράσχει συστατικές επιστολές για πρώην εργαζόμενο που απολύθηκε (C-185/97 Coote)

Βασικές έννοιες: Προστασία έναντι αντιποίνων

[που θα συνιστούσε αντίδραση του εργοδότη σε] **καταγγελία εντός της επιχείρησης ή σε κίνηση δικαστικής διαδικασίας με στόχο να επιβάλει τη συμμόρφωση προς την αρχή της ίσης μεταχείρισης**

- Οποιαδήποτε καταγγελία αρκεί (συμπεριλαμβανομένης οποιασδήποτε νομικής διαδικασίας).
- Σκοπός της καταγγελίας θα πρέπει να είναι η επιβολή της συμμόρφωσης με την αρχή της ίσης μεταχείρισης → δεν είναι απαραίτητο να είναι ο μοναδικός σκοπός.
- Το πρόσωπο που υποβάλλει την καταγγελία (και στη συνέχεια υφίσταται τα αντίποινα) δεν απαιτείται να είναι το (φερόμενο) θύμα της παραβίασης.

Βασικές έννοιες: Προστασία έναντι αντιποίνων

που θα συνιστούσε αντίδραση του εργοδότη σε [καταγγελία εντός της επιχείρησης ή σε κίνηση δικαστικής διαδικασίας με στόχο να επιβάλει τη συμμόρφωση προς την αρχή της ίσης μεταχείρισης]

- Αιτιώδης συνάφεια μεταξύ
  - δυσμενούς μεταχείρισης ή συνεπειών (που υφίσταται το πρόσωπο που υποβάλλει την καταγγελία/ κινεί τη νομική διαδικασία) και
  - ενέργειας καταγγελίας ή κίνησης νομικής διαδικασίας
- Σημείωση: Ο αιτιώδης σύνδεσμος δεν είναι μεταξύ της δυσμενούς μεταχείρισης ή των συνεπειών και του προστατευόμενου λόγου (π.χ. φύλο ή φυλή).
- Σημείωση: Το αν η καταγγελία είναι έγκυρη ή όχι (συμπεριλαμβανομένης της έκβασης οποιασδήποτε νομικής διαδικασίας) δεν έχει σημασία.
- Η θυματοποίηση δεν μπορεί να δικαιολογηθεί αντικειμενικά.

Βασικές έννοιες: Κενά και προκλήσεις

Διατομεακότητα / πολλαπλές διακρίσεις

(Σημείωση: Δεν υπάρχει ενιαία ορολογία)

- **Πολλαπλές διακρίσεις** → το θύμα υφίσταται λιγότερο ευνοϊκή μεταχείριση / μειονεκτικό αντίκτυπο λόγω πολλαπλών PCs
- **Διατομεακές διακρίσεις** → διακρίσεις λόγω φύλου σε συνδυασμό με οποιονδήποτε άλλο λόγο ή λόγους διάκρισης κατά των οποίων παρέχεται προστασία δυνάμει της οδηγίας 2000/43/EK ή της οδηγίας 2000/78/EK – Άρθρο 3(2)(ε), Οδηγία (ΕΕ) 2023/970 (Μισθολογική Διαφάνεια)
- Γιατί είναι ζωτικής σημασίας οι έννοιες των πολλαπλών / διατομεακών διακρίσεων;
  - ☞ μέτρο σύγκρισης (άμεση διάκριση)
  - ☞ κατηγορία προσώπων με προστατευόμενο χαρακτηριστικό για σύγκριση (έμμεση διάκριση)

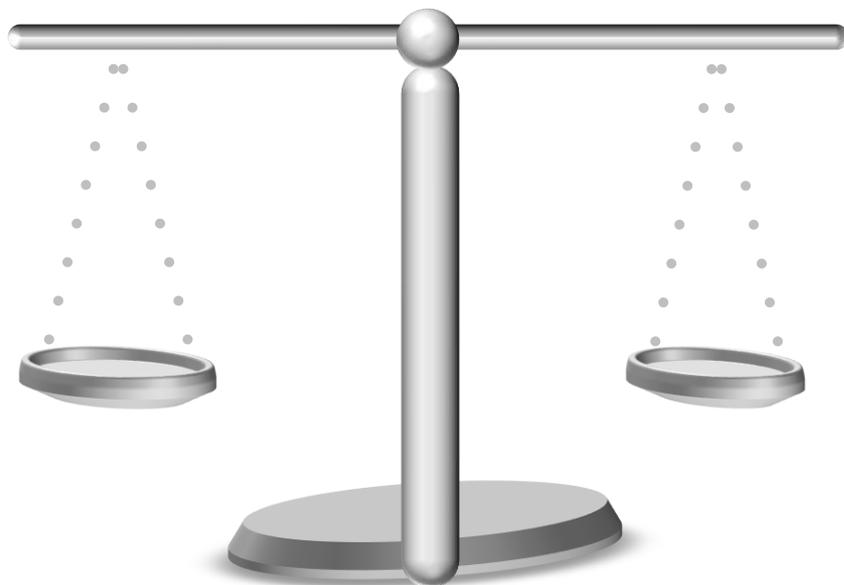
Βασικές έννοιες: Κενά και προκλήσεις

Διατομεακότητα / πολλαπλές διακρίσεις

- Το ΔΕΕ έχει υιοθετήσει μια σχετικά ευρεία προσέγγιση όταν ασχολείται με ορισμένους συνδυασμούς προστατευόμενων χαρακτηριστικών, π.χ. φύλο και ηλικία.
  - C-152/84 Marshall- C-123/10 *Brachner*
- Αλλά η διατομεακότητα είχε απορριφθεί ως πιθανή νομική βάση σε περιπτώσεις όπου συνδυάζονται η θρησκεία και το φύλο:
  - Συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-804/18 και C-341/19 *WABE και MH Müller Handels* (σκέψη 58)
  - C-188/15 *Bougnaoui*

Σας ευχαριστώ για την ακρόαση!

Ερωτήσεις / Σχόλια / Ιδέες;

Δρ Πάνος Καποτάς
panos.karotas@port.ac.uk

UNIVERSITY OF
PORTSMOUTH